

Браславська О. В. д. пед. н., проф.
завідувач кафедри географії та
методики її навчання
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Дана стаття присвячена визначенню ролі європейського досвіду у реформуванні географічної освіти України. В статті розглядаються організаційно-змістові лінії оптимізації вивчення географії учнями у закладах загальної середньої освіти й майбутніми учителями географії. Метою статті є виявлення ролі зарубіжного досвіду в осучасненні змісту географічної освіти та її значення у формуванні предметної географічної компетентності особистості. Наведено приклад вивчення сучасними дослідниками досвіду шкільної географічної освіти у Польщі. Узагальнено цільові орієнтири вищої професійно-педагогічної й шкільної географічної освіти у світі. Встановлено потребу в застосуванні найкращих зразків досвіду географічної загальної середньої й вищої педагогічної освіти європейських країн.

Ключові слова: географічна освіта, географія, європейський досвід, реформування, компетентність, компетентнісний підхід.

Аннотация. Данная статья посвящена определению роли европейского опыта в реформировании географического образования Украины. В статье рассматриваются организационно-содержательные линии оптимизации изучения географии учениками в учреждениях общего

среднего образования и будущими учителями географии. Целью статьи является выявление роли зарубежного опыта в осовременивании содержания географического образования и определение его роли в формировании предметной географической компетентности личности. Приведен пример изучения современными исследователями опыта школьного географического образования в Польше. Обобщено целевые ориентиры высшего профессионально-педагогического и школьного географического образования в мире. Установлено потребность в применении лучших образцов опыта географической общего среднего и высшего педагогического образования европейских стран.

Ключевые слова: географическое образование, география, европейский опыт, реформирование, компетентность, компетентностный подход.

Annotation. This article is devoted to the definition of the role of European experience in the reform of the geographical education of Ukraine. The article considers organizational and content lines of optimization of geography studying by pupils in institutions of general secondary education and future teachers of geography. The purpose of the article is to identify the role of foreign experience in modernizing the content of geographic education and determining its role in the formation of the subject's geographical competence of the individual. An example of studying the experience of school geographical education in Poland by modern researchers is given. The target benchmarks of the highest professional pedagogical and school geographic education in the world are generalized. The need to acquire students with geographical knowledge, skills and competences is proved, that will allow to orientate themselves in complex globalization processes, to protect the society from unreasonable steps, to help individuals to be nationally identified in the modern world. The need has been established for applying the best examples of the

experience of the geographical general secondary and higher pedagogical education of European countries.

Key words: geographical formation, geography, European experience, reforming, competence, competence approach.

Постановка проблеми. За «Стратегією реформування вищої освіти в Україні до 2020 року» метою визначених реформувальних дій є «створення привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти України, інтегрованої у Європейський простір вищої освіти та Європейський дослідницький простір» [20, с. 10]. Такий же вектор окреслений у «Концепції Нової української школи»: «нові освітні стандарти ґрунтуватимуться на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (18.12.2006), але не обмежуватимуться ними» [12, с. 14]. Тобто, головне завдання оптимізації освіти – розвиток компетентної особистості, що уможливить розв’язання нею життєво важливих проблем, оперування здобутими у закладі освіти знаннями і вміннями.

Розглядаючи системи освіти різних держав, Л. Пуховська стверджує, що «національні системи й моделі педагогічної освіти розвиваються під впливом певних історичних, політичних і соціальних контекстів; педагогічна освіта та її головні установи відображають особливості культурно-національних традицій, переконань і поглядів щодо вчителя, його статусу, ролі, компетентності та професійних функцій; розвиток і реформування педагогічної освіти в країнах Західної Європи останніми десятиліттями суттєвою мірою залежать від сучасних міжнародних педагогічних ідей (професіоналізація, інтеграція, універсалізація та ін.)» [15, с. 106]. У той же час, шкільну реформу в країнах близького зарубіжжя, наприклад у Білорусі, розглядають як потребу «в забезпеченні: підвищення рівня обов’язкової освіти, рівності прав на отримання освіти, реального обліку здібностей і нахилів кожного учня; створення ефективної

системи патріотичного, громадянського і духовно-морального виховання школярів; гуманізації і гуманітаризації освітнього процесу» [14, с. 504].

Визначені вектори вдосконалення освіти вимагають модернізації стандартів її змісту, оцінювання якості й моніторингу ефективності, взаємозв'язку всіх ланок системи, що позначається й на конкретних її наукових напрямках, зокрема, географічній освіті у закладах загальної середньої і вищої освіти. Для виконання поставлених завдань необхідно досконало вивчити результати реформування географічної освіти в європейських країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Географія – одна з основних дисциплін, яка забезпечує формування особистості, надає знання і практичні навички через виявлення закономірностей розвитку людини, природи й суспільства. Реформування географічної освіти в розвинених країнах Європи має на меті забезпечити рівні можливості для отримання якісних знань, успішної професійної діяльності, компетентності особистості та, що найголовніше, підвищення її географічної культури й формування наукової географічної картини світу. На думку О. Тімець «Різноманітні природні умови й ресурси, рівні розвитку економіки, культурні традиції, менталітет нації тощо вимагають реалізації навчально-виховних концепцій, які в багатьох країнах часто мають і певне регіональне забарвлення» [21, с. 99].

У країнах Північної і Центрально-Східної Європи географія є окремим, самостійним предметом, хоча в багатьох країнах вона входить до складу інтегрованих дисциплін як елемент суспільної чи природничої наук. Крім того, слід зазначити, що в цих країнах «у цілому посилюються інтеграційні тенденції на тлі підвищення уваги до вивчення географії свого регіону» [16, с. 41].

Щодо Західної Європи, то В. Самойленко, О. Топузов, Л. Вішнікіна, І. Діброва вважають, що «У отриманні шкільної географічної освіти

Західної Європи виділяють три послідовних стадії, кожна з яких відповідає певному змісту такої освіти. Перша стадія є «енциклопедичною», коли учні накопичують різні знання щодо світу в цілому. Головною метою географічної освіти на другій стадії є навчальне ознайомлення школярів з проблемами взаємодії суспільства й довкілля в окремій країні чи регіоні. Третя стадія характеризується поєднанням географії з іншими гуманітарними предметами у межах єдиних інтегрованих курсів, а також скороченням кількості годин, що відводяться на вивчення регіонів світу [16, с. 38].

Глибокий аналіз реалізації географічної освіти в різних країнах запропоновано Грейвзом Норманном Дж., Пінчмеллом Пилипом та Нейшом Майклом [13], М. Багровим [1], І. Бариновою [2], В. Бойко [3], С Зарецькою [8], Кулічем Дж. [22], В. Максаковським [10], Т. Назаренко [11], Неглісом Гарретом і Спенсером Крісом [5], Н. Сергєєвою [17], Г. Столяровим [19], іншими науковцями, педагогами, дослідниками.

Формулювання мети статті. Мета статті полягає у розкритті досвіду географічної освіти на різних ступенях її здобуття особистістю в європейських країнах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Законом України «Про освіту» метою освіти визначено «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [7].

Тобто, з упевненістю можна говорити про входження України в європейський освітній простір, де географічна освіта за «Концепцією географічної освіти в основній школі» передбачає «оволодіння учнями географічними знаннями, уміннями та компетенціями, що дасть змогу зорієнтуватися у складних глобалізаційних процесах, убезпечити суспільство від невважених кроків, допоможе особистості національно ідентифікуватися у сучасному світі [9]. Щодо підготовки майбутніх учителів географії варто наголосити, що у статті 3 Закону України «Про вищу освіту» вказано: «Державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на багатьох принципах, зокрема, міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи [6].

Таким чином, констатуємо факт інтеграції освітнього простору України в європейський, де географічна освіта, як на шкільному рівні так і на рівні вищої педагогічної освіти, займає досить суттєву нішу.

Підготовка майбутнього вчителя географії в Європі спрямована на розвиток його пізнавальних здібностей, ерудиції, інтелекту, особистісних якостей, самостійності, працездатності, уміння налагоджувати контакти, безконфліктно адаптуватися в колективі. Враховуючи процеси глобалізації, інтеграції й фундаменталізації шкільної географії, в європейських країнах трансформуються традиційні підходи до підготовки майбутніх учителів географії щодо формування у них професійної компетентності. Зокрема, здійснюється реалізація лінійної (за однією програмою), розгалуженої (за декількома варіантами програм), індивідуальної (індивідуальний вибір студентом навчальних курсів) та інших моделей підготовки вчителів. Цьому сприяло зростання інтересу до систематизації географії й виокремлення її у самостійну дисципліну з інтегрованими й елективними курсами, що передбачають міжпредметну

інтеграцію змісту навчальних програм. «Необхідно також у цілому зазначити, що у багатьох зарубіжних країнах шкільна географія конструюється не за принципом «один клас – один курс», а за принципом тематичного планування. Він полягає у тому, що зміст навчального предмета розподіляється не за більш-менш стабільними річними курсами, а за низкою модулів, які можуть бути суто географічними чи міждисциплінарними» [10, с. 49]. Наприклад, у школах Центрально-Східної Європи вивчають географію своєї країни, географію материків і океанів, курси загальної фізичної й економічної географії. Тобто, структура шкільної географії, впливаючи на внутрішній зміст предмету, слугує підґрунтям трансформації змісту освіти у закладах вищої педагогічної освіти й застосування різних інноваційних технологій.

Крім того, науковці загострюють увагу на різноманітності програм підготовки майбутніх учителів географії, пояснюючи це індивідуальним розвитком освіти, що проходить у певний історичний час і за певних історико-педагогічних умов, у певному національному й етнорегіональному контексті та в певній геополітичній і соціально-економічній ситуації. А. Сиротенко вказує на те, що зміст географічної освіти у зарубіжних країнах розробляють переважно централізовано, будуючи за принципом вибіркової або «ключів», коли вивчають лише типові, «ключові» території, регіони чи держави із більш детальним вивченням окремих типових країн. При цьому в більшості розвинених країн значну увагу приділяють вивченню географії своєї держави [18].

У деяких розвинених країнах підтримується думка, що нині розробкою програм з географії мають займатися не державні структури, а окремі вчителі кожної школи, враховуючи при цьому найважливіші географічні проблеми, що вимагає від учителя глибоких знань, практичних умінь, самостійності, компетентності, які закладаються під час його професійної підготовки.

Яскравий приклад реалізації шкільної географічної освіти у Польщі пропонує для аналізу А. Василюк [4]. Автором зацентровано увагу на тому, що вже у 5 класі учні вивчають не лише загальну географію, а й природу та життя людей в окремих регіонах світу, що готує їх до вивчення у 6 класі географії Польщі. 7 клас – фізико-географічний огляд Європи й Азії, характеристика їх держав. Регіональна географія з економіко-географічною характеристикою країни вивчається у 8 класі, а у 9 – 11 – поглиблена фізична географія, економічна географія світу і географія Польщі [4, с. 34].

Реформа освіти Польщі має багато позитивних результатів, що варті уваги науковців, педагогів, дослідників:

- підвищення рівня освіченості суспільства через повний доступ до середньої та вищої освіти;
- сприяння поліпшенню якості освіти, що розуміють як інтегральний процес виховання і навчання;
- збалансування освітніх шансів сільської й міської молоді;
- боротьба з явищами патології та агресії серед дітей і молоді;
- зменшення безробіття серед випускників, сприяння формуванню їхньої професійної компетентності й відповідальності.
- наближення навчання до реального життя, подолання характерного для минулих часів розриву між шкільною й навколишньою дійсністю;
- відмова від концентрації зусиль на тому, щоб давати учням широкий обсяг енциклопедичних знань, підготовка молоді до самостійного й доцільного використання наявних джерел інформації, розвиток навичок самоосвіти та самореалізації;
- звільнення школи від нездатних до емпатії й педагогіки співробітництва осіб, підготовка нового покоління педагогів, яке зможе виправдати сподівання учнів зустріти в школі щирих наставників та порадників;

- спрямування системи середньої освіти на підготовку учнів, здатних продовжувати навчання у вищих закладах;
- поєднання зусиль учителів, батьків, груп зацікавлених осіб і місцевої влади;
- реформування змісту й методів навчання для розвитку особистості учня й підготовки його до ефективної діяльності в ринкових умовах демократизованої ринкової економіки Польщі, формування цивілізаційних компетентностей [4, с. 216].

Саме такий досвід варто брати до уваги, розв'язуючи проблеми раціональної системи планування географічної освіти особистості в закладах загальної середньої й вищої педагогічної освіти, але без механічної екстраполяції. Змістові зміни, оновлення структурування, завдання, реалізація яких передбачає формування предметної, соціальної, пізнавальної, діяльнісної, особистісної, комунікативної, професійної та інших компетентностей – основні елементи досвіду географічної освіти європейських країн, які варто поглиблено вивчати.

О. Тімець узагальнено цільові «орієнтири вищої професійно-педагогічної й шкільної географічної освіти у світі, що регламентовані низкою основних положень, сутність яких викладено нижче.

1. Розвиток пізнавальної активності й географічного мислення молоді на основі особистісно орієнтованого навчання.
2. Розуміння та оцінювання географічних процесів і явищ із погляду сучасності та в історичному контексті.
3. Набуття молоддю загальнонавчальних умінь і навичок, необхідних у процесі вивчення географії.
4. Знання основних джерел географічної інформації та вміння оцінювати зміни в географічному середовищі.
5. Набуття вмінь висловлювати власні міркування в усній і письмовій формах, використовуючи поняттєвий апарат географічної науки.

6. Розвиток бажань і вмінь ухвалювати щоденні рішення, пов'язані з охороною навколишнього середовища.

7. Підготовка молоді до усвідомленого вибору майбутньої професійної діяльності з урахуванням кон'юнктури на ринку праці [21, с. 110].

Визначені положення, швидкі темпи розвитку людської цивілізації засвідчують потребу реформування географічної освіти в Україні з урахуванням європейського досвіду шкільної географії й професійної підготовки майбутніх учителів географії, в основі чого лежить компетентнісний підхід.

Висновки і перспективи. Отже, позитивні тенденції у розвитку шкільної географічної освіти, досвід професійної підготовки майбутніх учителів географії в країнах зарубіжжя впливають на зміну освітніх орієнтирів в Україні, сприяють розв'язанню протиріч між підготовкою вчителів і ринком праці, уможливають формування компетентності особистості з урахуванням історико-культурних і національних особливостей.

Розкриття особливостей географічної освіти на різних ступенях її здобуття особистістю в європейських країнах виявило питання, що потребують досконалого вивчення. Зокрема, це особливості формування предметної географічної компетентності школяра і студента в європейських закладах освіти, можливості збільшення змістових ліній географічних дисциплін, психолого-педагогічні аспекти географічної освіти.

Список використаних джерел:

1. Багров М.В. География в информационном мире : Учебное пособие / М.В. Багров. – К. : Лыбидь, 2005. – 184 с.
2. Барінова І.І. Професіональна компетентність учителя географії / І.І. Барінова, А.А. Лобжанидзе // Географія і екологія в

школе ХХІ века. – 2011. – № 6. – С. 31-34.

3. Бойко В.М. Закордонний досвід розвитку географії рідного краю / В.М. Бойко // Географія та основи економіки в школі. – 2004. – № 5. – С. 28-29.

4. Василюк А.В. Реформи шкільної освіти в Польщі: історія й сучасність: [монографія] / Василюк А. В. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2007. – 340 с.

5. Гаррет Нэгл География в диаграммах / Гаррет Нэгл, Крис Спенсер; Пер. с англ. Э. Абушаевой, В. Колесова. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 176 с.: ил. – (Оксфордские учебные пособия).

6. Закон України «Про вищу освіту»
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення 18.03.2018).

7. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-19
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 17.03.2018).

8. Зарецкая С.Л. Школьное образование в Великобритании: реформы финансирования и управления / С.Л. Зарецкая // Экономика образования. – 2001. – № 2. – С. 20–32.

9. Концепція географічної освіти в основній школі
http://undip.org.ua/structure/laboratory/geogr_ekon/proekt_konc_geogr_osv.pdf (дата звернення 17.03.2018).

10. Максаковский В.П. Преподавание географии в зарубежной школе / В.П. Максаковский – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 368 с.

11. Назаренко Т. Географічна освіта в США / Т. Назаренко // Географія та основи економіки в школі. – 2009. – № 4. – С. 16-17.

12. Нова українська школа. Концептуальні реформування середньої школи. <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 17.03.2018).

13. Новые взгляды на географическое образование: Пособие ЮНЕСКО / [Норманн Дж. Грейвз, Филипп Пинчмелл, Майкл Нейш и др.]; пер. с

англ.; под ред. В.П. Максаковского, Л.М. Панчешниковой. – М. : Прогресс, 1986. – 463 с.

14. Педагогика : Большая современная энциклопедия / Сост. Е.С. Рапацевич. – Мн. : «Соврем. слово», 2005. – 720 с.

15. Пуховська Л.П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: спільність і відмінності : [монографія] / Л.П. Пуховська – К. : Вища школа, 1997. – 180 с.

16. Самойленко В.М. Дидактика географії : монографія (електронна версія) / В.М. Самойленко, О.М. Топузов, Л.П. Вішнікіна, І.О. Діброва. – К. : Ніка-Центр, 2013. – CD (40 Мб), ISBN 978-966-521-619-3. http://www.geo.univ.kiev.ua/images/doc_file/navch_lit/Samojlenko_dydaktyka.pdf (дата звернення 17.03.2018).

17. Сергеева Н.Г. Впечатления о современной немецкой школе / Н.Г. Сергеева // Педагогика. – 1993. – № 2. – С. 120–124.

18. Сиротенко А.Й. Світові тенденції розвитку шкільної географії / А.Й. Сиротенко // Географія та основи економіки в школі. – 2003. – № 5. – С. 23.

19. Столяров Г. Географічна освіта в Німеччині / Г. Столяров // Географія та основи економіки в школі. – 2002. – № 2. – С. 15.

20. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року. – <https://www.mon.gov.ua/18-strategiya-reformuvannya-vishhoi-osviti-20> (дата звернення 17.03.2018).

21. Тімець О.В. Теорія і практика формування фахової компетентності майбутнього вчителя географії у процесі професійної підготовки : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Тімець Оксана Володимирівна ; Уманський державний педагогічний ун-т ім. Павла Тичини. – Умань, 2011. – 487 с.

22. Kulich J. Grundtvig's Educational Ideas in Central and Eastern Europe and the Baltic States in the Twentieth Century / J. Kulich. – Copenhagen, 2002.

– 209 p.